

Janoš Ježovnik

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU, Ljubljana

UDK 811.163.6'282.4(450.365)

Slovenščina zunaj meja Republike Slovenije (primer terskega narečja)

Prispevek obravnava rabo terskega narečja slovenskega jezika v preteklosti in danes, in sicer na podlagi starejših pisnih virov ter analize anketnega vprašalnika o aktualni rabi narečja. Nanj so odgovarjali govorniki terskega narečja z različno jezikovno zmožnostjo.

tersko narečje, jezikovna zmožnost, slovenska narečja

The article discusses the usage of the Slovene Tersko dialect in the past and in the present. It does so using older written sources, as well as through an analysis of data acquired via a questionnaire on contemporary dialect usage by speakers with different levels of competence.

Tersko dialect, linguistic competence, Slovene dialects

1 Uvod

Tersko narečje slovenščine se govori v SV delu Furlanije - Julijske krajine v Republiki Italiji, v glavnem na območju občin Bardo in Tipana. Gre za eno najbolj ogroženih slovenskih narečij, saj ga obvladajo in uporabljajo le še starejši govorniki, medtem ko je kompetenca pri mlajših govornikih čedalje manjša. V nadaljevanju bomo prikazali rabo narečja v preteklosti in danes, slednje na podlagi ankete, izvedene na vzorcu govorcev, ki živijo v Terskih dolinah ali iz njih izvirajo. Pri tem se bomo osredotočili na zahodni del narečja, ki se govori na območju občin Bardo in Montenars, pri tej le v (edini slovensko govoreči) vasi Flejpan.

2 Zgodovinski pregled¹

Slovani so se na območju Furlanije naselili v 7. in 8. stoletju. Na prvi poselitveni val kažejo podatki iz kronike Pavla Diakona *Historia Langobardorum*, ki omenja več spopadov med Slovani in Langobardi. Meja med Slovani in Langobardi se je sčasoma ustalila na črti t. i. langobardskega limeša, sistema utrjenih naselij in gradov, ki je tekkel od Pušje vasi do Jadranskega morja. Slovansko-romanska jezikovna meja je ostala nespremenjena do sredine 19. stoletja, od tedaj pa se z romanizacijo nekdanjih slovensko govorečih krajev pomika proti severu. Od časa pokristjanjevanja je območje spadalo pod upravo oglejskega patriarhata, od leta 1420 dalje pod Beneško republiko, le kratko obdobje po napoleonskih vojnah v okvir Habsburške monarhije, od leta 1866 do danes pa pod Italijo.

3 Raba narečja v preteklosti

Slovensko narečje, ki je v času samouprave pod Beneško republiko predstavljalo glavni spoznavni kod, se je po njeni ukinitvi začelo umikati iz javne rabe, še zlasti po priključitvi Kraljevine

¹ Zgodovinski pregled podajamo po delih Viljema Černa (2006) in Branka Marušiča (2006).

Italiji leta 1866. Domača govorica se je tedaj morala umakniti italijanščini tudi v poluradni rabi v šoli ter cerkvi – pridige v slovenščini so bile že leta 1866 ukinjene v Fejplanu, Podbardu, Štelah in Teru, leta 1870 pa še v Bardu in Zavarhu (Marušič 2006: 60) – in je ostala omejena le na zasebno rabo. V zvezi s tem je pomenljiva izjava domačina iz Barda iz leta 1873, ohranjena v zapisih Jana Baudouina de Courtenayja (1904: 95; prev. J. J.): »[...] oni nočejo ustanoviti uradov z našim jezikom; Lahi pravijo, da se naš jezik ne piše, da ne velja nič.«

Černo (2006: 83) navaja poročilo iz leta 1901, po katerem je na območju današnje občine Bardo in sosednje občine Montenars (vas Flejpan) slovensko govorilo 581 od 599 družin. Kot navaja Musoni (1912: 164), je povprečna družina tedaj štela 5,5 člana.² Če upoštevamo navedeno, lahko število slovensko govorečih v letu 1901 na območju današnje občine Bardo in občine Montenars ocenimo na 3196.

Feigel in Nanut (1950: 16) navajata, da je glede na popis prebivalstva l. 1911 slovensko govorilo vseh 2942 prebivalcev občine Bardo in 777 (od 2121) prebivalcev občine Montenars, skupaj torej 3719. Kot navajata avtorja (prav tam: 17), je leta 1931, ko je italijanska država ob popisu prebivalstva zadnjič spraševala po jeziku občevanja, slovensko govorilo v občini Bardo vseh 2672 njenih prebivalcev, v občini Montenars pa 320 (od 2012) prebivalcev, skupaj torej 2992 ljudi.

Cronia (1950: 322–323) v zvezi z rabo slovenskega narečja v letu 1945 zapiše (prev. J. J.):

slovenščina je bila izumrla v vaseh Kujija, Žumaja, Čižerje. Na poti k izumrtju, saj jo je govorilo le še nekaj deset posameznikov, starejših od 60 let, je bila v krajih Smardenča, Malamažerija, Sedila [...]. Slovensko je govorilo približno 30 % prebivalstva, večinoma starejši od 40–45 let, v krajih Štele in Flejpan [...]. Slovenščina se je skupaj s furlanščino govorila na dvojezičnem območju občine Bardo.

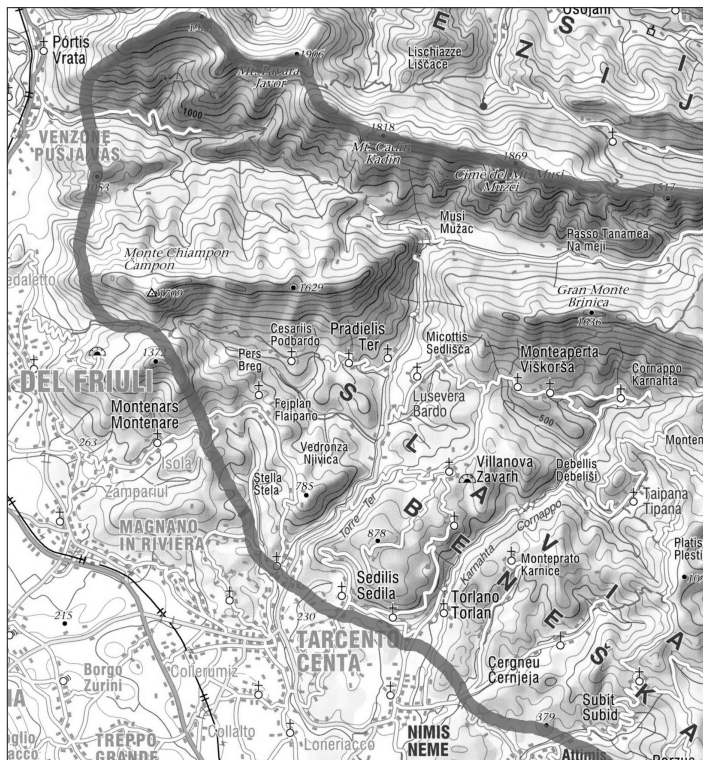
4 Raba narečja danes

Najnovejše podatke o rabi slovenskega jezika na tem območju na podlagi lastnih ocen podaja Josipovič (2014: 59). Ocenjuje, da je leta 2011 slovensko govorilo 699 od 706 prebivalcev občine Bardo in 201 od 558 prebivalcev občine Montenars. Stanje na terenu kaže, da navedbe, še zlasti za občino Montenars, ne držijo – dve furlansko govoreči informatorki iz različnih zaselkov Flejpana, stari 85 in 92 let, sta potrdili, da dandanes slovensko tam ne govori nihče več, sami iz otroštva le še malo razumeta, reproducirati pa znata zgolj fragmente. V občini Bardo, kjer je v začetku leta 2014 živelo 674 prebivalcev,³ informatorji poročajo, da narečje aktivno rabijo le še starejši od 60 let, pri mlajših prebivalcih pa znanje z nižanjem starosti upada – najmlajši aktivni govorci so stari nad 30 let, narečje praviloma vsaj delno razumejo starejši od 20 let, pri še mlajših pa je vprašljivo tudi pasivno znanje.

---

2 Musoni (1912: 164) še opozarja, da isti popis, kot ga navaja Černo, ni zajel nekaterih krajev z občutno slovensko govorečo populacijo: »V občini Čižerje sta skoraj povsem slovanski naselji Smardenča (578 preb.) in Štele (476 preb.), delno pa Malamažerija [...], Kujija in Sedile« (prev. J. J.).

3 Podatki za stanje 1. 1. 2014 so pridobljeni s spletne strani Istituta nazionale di statistica (www.istat.it) 14. 4. 2015.

Slika 1: Terska dolina z okolico

Na karti so prikazani nekateri obravnavani kraji v Terski dolini z imeni v italijanščini in slovenščini. (Detalji zemljevida *Mi smo tu* (2010), 1 : 130.000). Dorisana črta označuje mejo terskega narečja, kot je prikazana na *Karti slovenskih narečij*. (Logar, Rigler 1993)

Da bi ugotovili, kakšno je stanje rabe narečja, smo na naključnem vzorcu oseb, ki živijo v Terskih dolinah ali iz njih izvirajo, izvedli anketo. Udeležence smo iskali med obiskovalci tečaja domačega narečja, ki je od jeseni 2014 do pomladi 2015 potekal v kraju Ter, in preko socialnih omrežij. V anketi smo spraševali po kraju odraščanja in kraju bivanja, samooceni produktivne in receptivne jezikovne zmožnosti, pogostosti rabe narečja s člani širše družine ter znanci in neznanci tako v kraju bivanja kot odraščanja, prav tako pa rabo narečja v različnih okoljih. Podatki o pogostosti rabe narečja s člani širše družine in v različnih okoljih zaradi premajhnega vzorca niso povedni, ostali rezultati pa so predstavljeni v nadaljevanju.⁴

⁴ Za pomoč pri pripravi in statistični obdelavi vprašalnika se zahvaljujem kolegi Črtu Bitencu in kolegici Kaji Hacin. Pri prikazu statističnih podatkov so uporabljene naslednje krajsave: N – število enot v vzorcu; M – aritmetična sredina rezultatov; Me – srednja vrednost; SD – standardna deviacija; r – koeficient korelacije, ki označuje povezanost dveh spremenljivk; p – stopnja statistične značilnosti; U – parameter, ki se uporablja za izračun pomembnosti razlike med dvema skupinama.

Vprašalnik je izpolnilo 24 oseb, starih med 24 in 89 let, od tega 12 žensk in 11 moških (ena oseba ni navedla spola in starosti).

Tabela 1: Opisna statistika vzorca glede na starost, receptivno in produktivno jezikovno zmožnost

	Starost	Receptivna jezikovna zmožnost	Produktivna jezikovna zmožnost
N	23	24	24
M	58	4	3
Me	57,3	3,67	2,79
SD	12,16	1,31	1,58

Ocena produktivne jezikovne zmožnosti statistično pomembno narašča s starostjo udeležencev ($r = 0,576$, $p = 0,004$), tj. starejše osebe so v povprečju poročale, da narečje govorijo bolje, kot so o tem poročale mlajše osebe. Statistično pomembne korelacije med starostjo in ocenami receptivne zmožnosti ni. Prav tako ni statistično pomembnih razlik med obema spoloma, niti pri ocenah produktivne niti pri ocenah receptivne jezikovne zmožnosti v narečju.

Tabela 2: Razlika v opisnih statistikah glede na kraj odraščanja

Kraj odraščanja		Receptivna jezikovna zmožnost	Produktivna jezikovna zmožnost	Pogostost rabe narečja
Zunaj Terskih dolin	N	6	6	5
	Me	3,5	1,0	0,0
	M	3,33	1,00	0,37
	SD	1,37	0,89	0,65
V Terskih dolinah	N	18	18	15
	Me	4,0	3,0	2,0
	M	3,78	3,39	2,34
	SD	1,35	1,33	1,71

Osebe, ki so odraščale v Terskih dolinah, v povprečju poročajo, da narečje govorijo bolje, kot o tem poročajo osebe, ki niso odraščale v Terskih dolinah (Mann-Whitneyjev U-test za neodvisne vzorce; $U = 100,00$; $p = 0,001$). Statistično pomembnih razlik v razumevanju narečja med obema skupinama ni. Osebe, ki so odraščale v Terskih dolinah, še poročajo, da narečje v povprečju rabijo bolj pogosto od oseb, ki so odraščale zunaj Terskih dolin ($U = 65,00$; $p = 0,015$); starejše osebe iz prve skupine prav tako ocenjujejo, da narečje uporabljajo bolj pogosto, kot to ocenjujejo mlajše osebe ($r = 0,604$, $p = 0,017$).

Tabela 3: Razlika v opisnih statistikah glede na kraj bivanja

Kraj bivanja		Receptivna jezikovna zmožnost	Produktivna jezikovna zmožnost	Pogostost rabe narečja
Zunaj Terskih dolin	N	13	13	11
	Me	3,0	3,0	0,33
	M	3,15	2,00	1,02
	SD	1,46	1,41	1,54
V Terskih dolinah	N	11	11	9
	Me	5,0	4,0	3,00
	M	4,27	3,73	2,85
	SD	0,90	1,35	1,46

Osebe, ki prebivajo v Terskih dolinah, v povprečju poročajo, da narečje govorijo bolje, kot o tem poročajo osebe, ki prebivajo zunaj Terskih dolin ($U = 117,00$; $p = 0,007$). Statistično pomembnih razlik v razumevanju narečja med obema skupinama ni. Osebe, ki prebivajo v Terskih dolinah, poročajo, da narečje v povprečju rabijo bolj pogosto od oseb, ki prebivajo zunaj Terskih dolin ($U = 82,50$; $p = 0,01$).

5 Zaključek

Tersko narečje slovenskega jezika je pred sredino 19. stoletja obsegalo večje območje, kot ga obsega danes. Od tedaj se areal vztrajno krči, zlasti na JV in J robu – danes se narečje govori v glavnem le še na območju občin Bardo in Tipana. Na pojav je gotovo vplivala bližina furlansko (in kasneje italijansko) govorečih urbanih središč, še toliko bolj po izgubi avtonomije Beneške Slovenije iz časa Beneške republike. Po priključitvi Kraljevini Italiji leta 1866 se je z uvedbo izključno italijanskega jezika v javni rabi in ob hkratnem sistematičnem preganjanju slovenskega jezika asimilatorni pritisk pojačal ter dosegel višek v času fašizma in znova v letih po 2. svetovni vojni.

Kot je pokazala raziskava, mlajši govorci narečje govorijo slabše od starejših, kar kaže na to, da je trend upadanja jezikovne zmožnosti še vedno prisoten. Razloge za to lahko iščemo v večji izpostavljenosti mlajših generacij vplivu italijanskega jezikovnega okolja. Narečje bolje in bolj pogosto govorijo tisti govorci, ki so v Terskih dolinah odraščali, in tisti, ki tam prebivajo, anketa pa ni pokazala statistično pomembnih razlik pri razumevalni zmožnosti. Ta rezultat je do neke mere pričakovan, saj so posamezniki, ki s Terskimi dolinami niso imeli ali nimajo večjega stika, bolj izpostavljeni neslovenskemu govornemu okolju, zaradi redkejšega stika z ostalimi govorci narečja pa so manjše tudi možnosti za njegovo rabo.

Na upad rabe slovenskega narečja nedvomno vpliva tudi trend depopulacije goratih predelov, v glavnem iz ekonomskih razlogov, katerega posledica je krčenje govorne skupnosti tudi na območju, na katerem je narečje avtohtono.

Viri in literatura

- BAUDOIN DE COURTENAY, Jan, 1904: *Materialen zur südslavischen Dialektologie und Ethnographie II. Sprachproben in den Mundarten der Slaven von Torre in Nordost-Italien*. Sankt Petersburg: Buchdruckerei der Kaiserlichen Akademie der Wissenschaften.
- CRONIA, Arturo, 1950: Contributi alla dialettologia slovena. *Slavistična revija* 3/3–4. 321–326.
- ČERNO, Viljem, 2006: Vikariat Slovencev iz Terske doline Vicariatus Sclaborum. Milena Kožuh (ur.): *Terska dolina/Alta val Torre/Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*. Celje, Gorica: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Goriška Mohorjeva družba. 78–84.
- FEIGEL, Damir, NANUT, Viljem (ur.), 1950: *Beneška Slovenija*. Gorica: Knjigarna G. Carducci.
- JOSIPOVIČ, Damir, 2014: Recent demographic trends in the northern borderland between Italy and Slovenia: Stabilization or further redistribution of population? *European Countryside* 6/1. 50–67.
- LOGAR, Tine, RIGLER, Jakob, 1993: *Karta slovenskih narečij*. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.
- MARUŠIČ, Branko, 2006: Pregled zgodovine terskih Slovencev. Milena Kožuh (ur.): *Terska dolina/Alta val Torre/Val de Tor: Terska dolina v besedi, sliki in pesmi Viljema Černa*. Celje, Gorica: Društvo Mohorjeva družba, Celjska Mohorjeva družba, Goriška Mohorjeva družba. 55–61.
- Mi smo tu ... tuka, ... izdê, ... kle, ...tê. Slovenska jezikovna skupnost v Videnski pokrajini: preteklost, sedanost, prihodnost./La comunità linguistica della Provincia di Udine: passato, presente, futuro*, 2010. Kartografsko gradivo. Grmek: Inštitut za slovensko kulturo.
- MUSONI, Francesco, 1912: Gli abitanti: i loro caratteri fisici, la loro origine e le differenze etniche e linguistiche. Olinto Marinelli (ur.): *Guida delle Prealpi Giulie*. Udine: Società Alpina Friulana.

Indeks navedenih krajevnih imen

- sln. Bardo – it. Lusevera
sln. Čižerje – it. Ciseriis
sln. Fejplan – it. Flaipano
sln. Kujija – it. Coia
sln. Malamažerija – it. Malamaseria
sln. Podbardo – it. Cesariis
sln. Pušja vas – it. Venzone
sln. Sedila – it. Sedilis
sln. Smardenča – it. Sammardenchia
sln. Štele – it. Stella
sln. Ter – it. Pradielis
sln. Tipana – it. Taipana
sln. Zavarh – it. Villanova delle Grotte
sln. Žumaja – it. Zomeais